

S *tudia*
H *istorica*
S *lovenica*

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Humanities and Social Studies Review

letnik 18 (2018), št. 1

ZGODOVINSKO DRUŠTVO
DR. FRANCA KOVAČIČA
V MARIBORU

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU

MARIBOR 2018

Izdajatelj / Published by

ZGODOVINSKO DRUŠTVO DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU/
HISTORICAL SOCIETY OF DR. FRANCO KOVAČIČ IN MARIBOR

<http://www.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU/
ZRI DR. FRANCO KOVAČIČ IN MARIBOR

Uredniški odbor / Editorial Board

dr. Ivo Banac (ZDA / USA), dr. Rajko Bratuž, dr. Neven Budak (Hrvaška / Croatia),
dr. Jožica Čeh Steger, dr. Darko Darovec, dr. Darko Friš, dr. Stane Granda, dr. Andrej Hozjan,
dr. Tomaž Kladnik, dr. Mateja Matjašič Friš, dr. Aleš Maver, dr. Jože Mlinarič, dr. Jurij Perovšek,
dr. Jože Pirjevec (Italija / Italy), dr. Dragan Potočnik, dr. Andrej Rahten, dr. Tone Ravnikar,
dr. Imre Szilágyi (Madžarska / Hungary), dr. Peter Štih, dr. Polonca Vidmar,
dr. Marija Wakounig (Avstrija / Austria), dr. Zinka Zorko

Odgovorni urednik / Responsible Editor

dr. Darko Friš

Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačiča
Koroška cesta 160, SI – 2000 Maribor, Slovenija
e-pošta / e-mail: darko.fris@um.si

Glavni urednik / Chief Editor

dr. Mateja Matjašič Friš

Članki so recenzirani. Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji.

Ponatis člankov je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

The articles have been reviewed. The authors are solely responsible for the content of their articles.

No part of this publication may be reproduced without the publisher's prior consent and a full mention of the source.

Žiro račun / *Bank Account:*

Nova KBM d.d.
SI 56041730001421147

Prevajanje / *Translation:*

David Hazemali, Uroš Turnšek

Lektoriranje / *Language-editing*

Ana Šela, Nastja Stropnik Navršnik,
Natalija Posavec, Nastja Spasković

Oblikovanje naslovnice / *Cover Design:*

Knjižni studio d.o.o.

Oblikovanje in računalniški prelom /

Design and Computer Typesetting:

Knjižni studio d.o.o.

Tisk / *Printed by:*

Itagraf d.o.o.

<http://shs.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

Izvillečke prispevkov v tem časopisu objavljata 'Historical – Abstracts' in
'America: History and Life'.

Časopis je uvrščen v 'Ulrich's Periodicals Directory', evropsko humanistično bazo ERIH in
mednarodno bibliografsko bazo Scopus (h, d).

*Abstracts of this review are included in 'Historical – Abstracts' and
'America: History and Life'.*

*This review is included in 'Ulrich's Periodicals Directory', european humanistic database
ERIH and international database Scopus (h, d).*

Studia historica Slovenica, Časopis za humanistične in družboslovne študije,
je vpisan v razvid medijev, ki ga vodi Ministrstvo za kulturo RS, pod zaporedno številko 487.
Izdajo časopisa sta omogočili Agencija za raziskovalno dejavnost RS in Mestna občina Maribor.
Co-financed by the Slovenian Research Agency and City of Maribor.

Studia
Historica
Slovenica

S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

Kazalo / Contents

Jubilej / Anniversary

- BOŽO REPE: Ob življenjskem jubileju zaslužnega profesorja
dr. Dušana Nečaka 11

Članki in razprave / Papers and Essays

- ANDREJ KIRBIŠ: Regionalne razlike v kulturni participaciji mladih
v Sloveniji: severovzhodna Slovenija v primerjalni perspektivi 23
*Regional Differences in Cultural Participation of Slovenian Youth:
Northeastern Slovenia in Comparative Perspective*
- MIRAN LAVRIČ in DARKO FRIŠ: Institucionalna in zasebna
religioznost v severovzhodni Sloveniji. Primerjalna
analiza slovenskih regij po letu 1969 41
*Institutional and Private Religiosity in Northeastern Slovenia.
Comparative analysis of Slovenian Regions since 1969*
- ANDREJ KIRBIŠ: Levels and Determinants of Youth Political
Participation: Regional Inequalities and Northeastern Slovenia 61
*Ravni in dejavniki politične participacije mladib: regionalne
neenakosti in severovzhodna Slovenija*
- ŽIGA OMAN in DARKO DAROVEC: *In landt hochverbotten* –
sovražnosti med plemstvom v 17. stoletju na Štajerskem,
Kranjskem ter v Istri
ali o reševanju sporov med običajem
maščevanja in novoveškimi kazenskimi pravom 83
*In landt hochverbotten – Enmities among Nobility in
Seventeenth-Century Styria, Carniola and Istria or on
Conflict Resolution between the Custom of Vengeance and
Early Modern Criminal Law*

S H S

Studia Historica Slovenica

- ANDREJ RAHTEN: **Avstro-ogrška diplomacija in vstop ZDA v vojno**..... 121
Austro-Hungarian Diplomacy and US Entry into the War
- TIN MUDRAŽIJA: **Boj med Ilirijo in Primorjem za prevlado v slovenskem nogometu in nastanek reprezentančnega ljubljanskega nogometnega moštva z imenom SK Ljubljana** 141
The Rivalry Between SK Ilirija and AŠK Primorje for the Dominance in Slovenian Football and the Formation of the Representative Football Team of Ljubljana Named SK Ljubljana
- ANDREJ RAHTEN: **Radić na štajerski fronti. Hrvaško-slovenska politična razmerja v mariborskem volilnem okrožju v Kraljevini SHS** 171
Radić on the Styrian front. Croatian-Slovenian political relations in the Maribor electoral district in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes
- DARKO FRIŠ: **Maribor po prevratu in vladni komisar dr. Josip Leskovar** 191
Maribor after the Uprising, and Government Commissioner Dr. Josip Leskovec
- GORAZD BAJC: **Makro in mikro posledice anšlusa: ko je postala severovzhodna Slovenija za Britance res prvič geopolitično pomembna**.....217
Macro and Micro Consequences of the Anschluss: When North-eastern Slovenia Became for the First Time Geopolitically Significant for the British
- MIRO HRIBERNIK: **Die Schlacht um Vukovar im Jahr 1991**..... 251
Bitka za Vukovar leta 1991
- MARTIN BELE: **Nekateri vidiki razvoja Ljubljane med marčno revolucijo in prvo svetovno vojno**..... 277
Some Aspects of the Development of Ljubljana between the March Revolution and the First World War
- GREGOR PIVEC, EVA LINA FRIŠ in MATEJA MATJAŠIČ FRIŠ: **Maribor Doctor Filip Terč and his "Bee Therapy"**299
Mariborski zdravnik dr. Filip Terč in njegova "čebelja terapija"

S *tudia*
H *istorica*
S *lovenica*

Avtorski izvlečki / Authors' Abstracts 321

**Uredniška navodila avtorjem / Editor's
Instructions to Authors** 329

Nekateri vidiki razvoja Ljubljane med marčno revolucijo in prvo svetovno vojno

Martin Bele

Dr., docent
Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino
Koroška cesta 160, SI – 2000 Maribor
e-pošta: martin.bele@gmail.com

Izvleček:

Pričujoče besedilo obravnava večstranski razvoj današnjega slovenskega glavnega mesta med marčno revolucijo leta 1848 ter koncem prve svetovne vojne leta 1918. Ljubljana je v obravnavanem časovnem obdobju napredovala v več ozirih. Ljubljanska občina se je povečala, mesto je dobilo statut, dosegla je tudi južna železnica. Ljubljansko prebivalstvo se je več kot podvojilo. V mestu se je odprlo več novih industrijskih obratov, prav tako pa je bilo tedaj zgrajenih nekaj reprezentativnih ljubljanskih stavb. Največjo prelomnico glede novogradenj pomeni v Ljubljani sicer potres aprila 1895. Mesto je tedaj začelo prejemati pomoč iz vseh strani tedanje države in se za nekaj časa spremenilo v živahno gradbišče. V omenjenih desetletjih je Ljubljani načelovalo deset županov, med katerimi so bili nekateri (pretežno) proslovensko, drugi pronemško usmerjeni.

Ključne besede:

Ljubljana, ljubljanski potres, Cukrarna, marčna revolucija, Južna železnica, prva svetovna vojna

Studia Historica Slovenica

Humanities and Social Studies Review

Maribor, letnik 18 (2018), št. 1, str. 277–298, 90 cit., 4 slike

Jezik: slovenski (izvleček slovenski in angleški, povzetek angleški)

Uvod

V pričujočem članku avtor obravnava razvoj Ljubljane med letoma 1848 in 1918. Leta 1848 se je na Avstrijskem namreč končala t. i. predmarčna doba, leta 1918 pa je bilo konec tako prve svetovne vojne kot stare avstro-ogrske države. Mesto se je v tem času povečalo, povišalo se je število njegovega prebivalstva, dobilo je težko pričakovano železnico,¹ dokončno pa se ga je prijel sloves centra slovenskega naroda.² V omenjenem časovnem obdobju je Ljubljani načelovalo deset županov, in sicer Janez Fischer (1847–1851), Matija Burger (1851–1857), Mihael Ambrož (1861–1864), Etbin Henrik Costa (1864–1869),³ Josef Suppan (1869–1871), Karl Deschmann (1871–1874),⁴ Anton Laschan (1874–1882), Peter Grasselli (1883–1896), Ivan Hribar (1896–1910) ter Ivan Tavčar (1912–1921). Moč županov je naglo naraščala, Ljubljana je dobila lasten statut, hkrati pa je bila deželna prestolnica. Tukaj se je začela formirati slovenska politična elita.

V obravnavanem časovnem okviru je bil državni poglavar Avstrijskega cesarstva oz. Avstro-Ogrske cesar Franc Jožef tako rekoč ves čas. Pravzaprav se je vladarska doba omenjenega državnika, ki je kranjsko prestolnico tudi večkrat obiskal, skoraj pokrivala z obravnavanim obdobjem.⁵ Da bi bolje razumeli razvoj Ljubljane v zadnjih desetletjih habsburške monarhije, se moramo na začetku raziskave posvetiti političnim razmeram, ki so tedaj vladale v njej.

¹ France Prešeren, *Poezije in pisma*, ur. Janko Kos (Ljubljana, 1998), str. 31–33 (Od železne ceste) (dalje: Prešeren, *Poezije in pisma*).

² Ivan Cankar, *Očiščenje in pomlajenje – predavanje v tržaškem Delavskem domu na Ul. Madonnina 15 (20. april 1918)* (Ljubljana, 1976), str. 1–3.

³ Stane Granda, "Mihael Ambrož in Etbin Henrik Costa – prva ljubljanska demokratična župana", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 2 (2017), str. 480–481, 484–485, 490 (dalje: Granda, "Mihael Ambrož in Etbin Henrik Costa").

⁴ Dragan Matić, "Ljubljanska župana Josef Suppan (1869–1871) in Karel Deschmann (1871–1873)", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 2 (2017), str. 496–500 (dalje: Matić, "Ljubljanska župana Josef Suppan (1869–1871) in Karel Deschmann (1871–1873)").

⁵ Franc Jožef, ki je vladal med letoma 1848 in 1916, je bil v Ljubljani maja 1850, novembra 1856, aprila 1862, julija 1883 in maja 1895. Julija 1857, marca 1869, aprila 1875 ter septembra 1900 se je očitno le peljal skozi. Kakor drugod po državi, so ga ljudje tudi v Ljubljani sprejeli z velikim navdušenjem. Po poročanju *Kmetijskih in rokodelskih novic* o cesarjevem obisku leta 1856 ni bil noben "jezik v stanu dopovedati veselje, v katerem so igrale serca neštivilne množice ljudstva, ko je zagledalo premilo-stljivega Očeta in premilo Mater svojo" ("Nji veličanstvi", *Kmetijske in rokodelske novice*, 19. november 1856, št. 93, str. 372–373; "Nji veličanstvi", *Kmetijske in rokodelske novice*, 29. november 1856, št. 96, str. 383–384; Eva Holz, "Potovanja cesarja Franca Jožefa na slovensko ozemlje", v: *Franc Jožef*, ur. Gregor Antoličič (Ljubljana, 2016), str. 91, 96–98, 101–102, 107, 110–112).

Politične razmere

Leto 1848 je za slovensko ozemlje pomenilo konec predmarčne dobe, ki se je začela z Dunajskim kongresom (1815) in je veljala za čas hudega vladarskega absolutizma in brzdanja narodnih gibanj. Volitve v prvi avstrijski državni zbor so potekale sredi junija leta 1848. Decembra je cesar Ferdinand oblast prepustil nečaku Francu Jožefu.⁶ Mladi vladar Franc Jožef je marca 1849 razglasil oktobrirano ustavo in razpustil državni zbor, medtem ko je med veliko ljudmi vlada-la zmeda o tem, kaj ustava sploh je. *Kmetijske in rokodelske novice* so se z več prispevki trudile, da bi ljudem pojasnile novi pojem.⁷ Trudu navkljub so mnogi spremembe slabo razumeli. Ljudje so celo mislili, da zaradi ustave zapitkov v krčmah ne bo več treba plačevati.⁸

Medtem ko so mnogi prebivalci njegovih dežel že delali račune brez krčmarja, je cesar konec decembra 1851 ustavo ukinil in razglasil, da so ministri odgovorni samo njemu. V letih, ki so sledila, je imel v vladi velik vpliv notranji minister Alexander von Bach. Slednji je uvedel je strogo cenzuro in nadzor nad sumljivimi državljani.⁹ Cesar je oktobra 1860 izdal t. i. oktobrsko diplomu, februarja 1861 pa še februarški patent, s čimer se je parlamentarno življenje v cesarstvu ponovno začelo.¹⁰ Z letom 1860 se je v Avstrijskem cesarstvu začela t. i. ustavna doba, ki je trajala vse do razpada Avstro-Ogrske po koncu prve svetovne vojne. Leta 1861 so državo zaznamovale prve volitve v deželne zборе. Po pogajanjih in ustavni reformi Avstrijskega cesarstva leta 1867 je nastala t. i. dvojna monarhija.¹¹ Uveljavljena je bila tudi pravica do združevanja v društva, omogočena pa so bila tudi javna zborovanja. Po avstro-ogrski zasedbi Bosne in Hercegovine (1878) so se na jugu monarhije vse bolj krepile ideje o povezova-

⁶ Peter Vodopivec, *Od Poblinove slovnice do samostojne države: slovenska zgodovina od konca 18. stoletja do konca 20. stoletja* (Ljubljana, 2006), str. 57–71 (dalje: Vodopivec, *Od Poblinove slovnice*).

⁷ Na tem mestu je navedenih le nekaj primerov: "Kako bomo konstitucijo po slovensko imenovali?", *Kmetijske in rokodelske novice*, 3. maj 1848, št. 18, str. 76; "Pogovor dveh kmetov", *Kmetijske in rokodelske novice*, 10. maj 1848, št. 19, str. 1; "Laži po kmetih", *Kmetijske in rokodelske novice*, 14. marec 1849, št. 11, str. 50; "Konstitucija – in povišanje davkov", *Kmetijske in rokodelske novice*, 14. november 1849, št. 46, str. 200; "Deželna vstava Krajske kronovine", *Kmetijske in rokodelske novice*, 16. januar 1850, št. 3, str. 10.

⁸ "Kako nekateri ljudje konstitucijo razumejo", *Kmetijske in rokodelske novice*, 7. marec 1849, št. 10, str. 41 ("V Višavi na Marskim ste spile dve družini v neki kerčmi veliko vina in vola. Ko jima kerčmar rajtingo naredi, se branite plačati rekoč: "Ne platime nic, wčil mame konstituci" to se pravi po našim: Ne plačamo nič, sej imamo konstitucijo. To bi bila konstitucija, de Bog pomagaj!").

⁹ Janez Cvirn, "Gospodarske in politične razmere na Slovenskem v času neoabsolutizma", *Studia Historica Slovenica* 10, št. 2–3 (2010), str. 342.

¹⁰ Več avtorjev, *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992* (Ljubljana 2006), str. 21–27.

¹¹ "Novičar iz domačih in tujih dežel", *Kmetijske in rokodelske novice*, 29. maj 1867, št. 10, str. 181–182.

nju južnih Slovanov.¹²

Leta 1879 so nemški liberalci izgubili večino v dunajskem državnem zboru, cesar pa je za ministrskega predsednika imenoval konservativnega Eduarda Taaffeja. Slednji je s koncesijami nenemškim narodom skušal ublažiti nacionalna nasprotja ter v državi zagotoviti notranje ravnovesje. Vladni pritisk k ponemčenju je popustil, Taaffejeva vlada (1879–1893) pa se je opirala na stranke nenemških narodov ter na nemške konservativce. To obdobje je bilo pomembno predvsem za Kranjsko, ki jo je Dunaj končno priznal za slovensko deželo. Razni tamkajšnji karieristi, ki so v sedemdesetih letih še podpirali nemško stran, so zdaj naglo prestopili na slovensko. Prav tako je izginjala le strogo kranjska deželna zavest in se krepila tudi narodna – slovenska.¹³ Nemcem v Ljubljani in drugje na Kranjskem je šlo to slednje sicer strašno v nos. Trdili so, da je ves napredek in blaginja dežele odvisna od nemške kulture, Slovenstvo pa da je izmišljotina iz let 1848 in 1860. Podeželsko ljudstvo naj bi se imelo le za Kranjce,¹⁴ izjeme pa, da so le v Ljubljani in posameznih mestih, kjer živijo naročniki Bleiweisovih *Novic*.¹⁵ Seveda so obstajali tudi Slovenci, ki so se deklarirali za nemško stran, med katerimi je še najbolj razvpit (vsekakor pa ne edini) že zgoraj omenjeni župan Karl Deschmann (rojen še kot Dragotin Dežman).¹⁶ Leta 1882 so Slovenci sicer dobili večino v ljubljanskem mestnem svetu, leto zatem pa tudi v kranjskem deželnem zboru. Kranjski trgi in mesta so drug za drugim podpirali slovenske poslanske kandidate, edina pomembnejša nemška postojanka je ostalo Kočevje. Nemščina je kljub maloštevilnosti Nemcev

¹² Aleš Gabrič, "Od Zedinjene Slovenije do razpada Avstro-Ogrske", v: *Slovenski zgodovinski atlas*, ur. Drago Bajt in Marko Vidic (Ljubljana, 2011), str. 139–141, 147 (dalje: Gabrič, "Od Zedinjene Slovenije").

¹³ Tudi pri Prešernu iz prve polovice stoletja opazamo, da še ne govori striktno le o Slovencih, temveč mestoma večkrat tudi o Kranjcih in celo Gorenjcih (Prešeren, *Poezije in pisma*, str. 25 (Zdravljica), str. 85 (V spomin Matija Čopa), str. 86–92 (Nova pisarija), str. 97–98 (Glosa), 104 (Narobe Katon), str. 113 (Očetov naših imenitne dela), str. 119–132 (Sonetni venec), str. 145 (Ne bódmo šalobarde! Moskvíčánov), str. 188–190 (Elegija svojim rojakom), str. 215 (Zbadljivi napisi), str. 211 (Različni napisi), str. 250–253 (Dem Andenken des Mathias Čop), str. 312–314 (Františku L. Čelakovskemu – 1), str. 328–331 (Stanku Vrazu – 4); str. 331–333 (Stanku Vrazu – 5), str. 333–335 (Stanku Varzu – 6), itd.; Granda, "Mihael Ambrož in Etbin Henrik Costa", str. 488).

¹⁴ Sredi stoletja je bilo to očitno v veliki meri še res ("Slovenci-slovenski jezik", *Kmetijske in rokodelske novice*, 3. januar 1849, št. 1, str. 2–3).

¹⁵ Matić, "Ljubljanska župana Josef Suppan (1869–1871) in Karel Deschmann (1871–1873)", str. 494.

¹⁶ Tudi s pojavom deklariranja Slovencev za nemško stran bi lahko na več mestih citirali Prešerna, ki ga je omenjena reč žalostila že v predmarčni dobi. Npr. "Skeleče misli, de Slovenec mile ne ljubi matere, vanj upajoče /.../ z bridkostjo so srce mi napolnile", ali pa "*Nicht mehr wird Dich die alte Wunde brennen, Daß fremd das Vaterland ist seinen Söhnen, Daß sie sich scheu'n Slowenen sich zu nennen, Daß abbold sie den treuen, süßen Tönen, In denen sie die Mutter auferzogen, Nur fremder Sitte, fremder Sprache fröhnen.*" (Prešeren, *Poezije in pisma*, str. 127 (Sonetni venec) in str. 251 (Dem Andenken des Mathias Čop); Jožica Čeh Steger, "Dežmanov prestop v nemški tabor in njegova kulturna identiteta v luči literarne zgodovine", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 2 (2017), str. 508–509).

na Kranjskem ostala uradni in deželni jezik vse do zatona dvojne monarhije.¹⁷ Po uboju Franca Ferdinanda se je julija 1914 začel spopad, ki je prerasel v prvo svetovno vojno. Franc Jožef je po skoraj 68 letih vlade umrl novembra 1916. Stari mož je enotnost kopice narodov iz vseh strani države zagotavljal predvsem sam. Njegov naslednik Karel ni imel te sreče, ob koncu vojne je Avstro-Ogrska razpadla, 29. oktobra 1918 pa so v Ljubljani in Zagrebu že proslavljali ustanovitev Države Slovencev, Hrvatov in Srbov.¹⁸

Občine na Kranjskem je marca 1849 neposredno po izdaji oktroirane ustave vpeljal občinski zakon. Prve volitve so bile izvedene, naslednje pa je oblast "odložila". Nov zakon je bil izdan marca 1862 in je odpiral možnost občinskih volilnih redov za posamezne dežele. Kranjska ga je dobila leta 1866. Po občinski zakonodaji je občino vodil voljeni občinski zastop, sestavljen iz občinskega odbora in občinskega predstojništva. Volivci so bili na podlagi skupne vsote davkov razdeljeni na tri volilne razrede. Mestni statuti so lahko določili tudi nekoliko drugače. Po volilnem redu iz leta 1887 so v Ljubljani prvo skupino tvorili tisti, ki so plačevali nad 100 gld davka, drugo med 25 in 100 gld, tretjo pa med pet in 25 gld ter neobdavčeni z meščanskimi pravicami. Za tri leta izvoljeni občinski odbor je izbral predstojništvo, ki ga je sestavljal iz občinskega odbora izvoljeni župan ter svetniki.¹⁹ V letih po marčni revoluciji je bila potrebna potrditev župana s strani cesarja,²⁰ ki pa se z izvoljenimi župani (tudi v primeru Ljubljane) ni vedno strinjal.²¹ Novi župan je predstavnikom višje deželne oblasti moral tudi poslati lastnoročno prisego. Glede plačila in drugih županovih prejemkov je odločal občinski odbor.²²

Ljubljanska občina je leta 1850 obsegala t. i. notranje mesto, Šempetrsko, Poljansko, Kapucinsko predmestje, Gradišče, Karlovško predmestje s Kurjo vasjo, Trnovsko predmestje s karolinsko zemljo ter Krakovsko predmestje. Leta 1866 se je njeno ozemlje razširilo, saj ji je bil takrat priključen Kolizej. V pri-

¹⁷ Vodopivec, *Od Poblínove slovnice*, str. 103–105; Dragan Matić, *Nemci v Ljubljani: 1861–1918* (Ljubljana, 2002), str. 7–9.

¹⁸ Gabrič, "Od Zedinjene Slovenije", str. 144–145, 159.

¹⁹ Stane Granda, "Župani – simbol slovenske lokalne samouprave in demokracije", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 2 (2017), str. 454–455 (dalje: Granda, "Župani").

²⁰ Jurij Perovšek, "Tavčarjevo župansko devetletje 1912–1921", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 2 (2017), str. 560 (dalje: Perovšek, "Tavčarjevo župansko devetletje 1912–1921").

²¹ Na začetku našega časovnega okvira je cesarjevo nestrinjanje imelo vzrok predvsem v preveč goreči udeležbi nekaterih kandidatov v prevratnih dneh leta 1848. Tako pred izvolitvijo Matije Burgerja najprej ni bil potrjen Mihael Ambrož, zatem pa še Ivan Baumgartner. Tudi slednjega vlada cesarju namreč ni predlagala v potrditev. Izgovor za to je bil uradno le carinski prestop, zaradi katerega je bil Baumgartner kaznovan, pravi vzrok pa je bil v resnici isti kot pri Ambrožu – torej Dunaju neljube politične poteze leta 1848 ("Pozabljeni ljubljanski župan I", *Jutro*, 30. november 1944, št. 275, str. 3; Martin Bele, "Matija Burger, ljubljanski župan 1851–1857", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 2 (2017), str. 472 (dalje: Bele, "Matija Burger").

²² Granda, "Mihael Ambrož in Etbin Henrik Costa", str. 480.

bližno istem času je pridobila še Podturn z delom Tivolija, nato pa leta 1896 Vodmat, leta 1905 Grad in leta 1914 Spodnjo Šiško.²³ Ljubljanska občina je bila t. i. statutarna občina. Statutarne občine je predvideval že zakon iz leta 1849. To naj bi postala na podlagi lastnih statutow pomembna mesta, ki so bila z njimi izvzeta iz splošne deželne zakonodaje o občinah, prav tako pa tudi niso bila podrejena okrajnim glavarstvom, temveč deželnim vladam. Ljubljana je svoj statut dobila leta 1850. Na slovenskem etničnem ozemlju so imela status statutarne mesta ob Ljubljani še Gorica, Celovec, Maribor, Celje in Ptuj, Trst pa je imel raven dežele.²⁴

Gospodarske razmere in rast prebivalstva

Začetek druge polovice 19. stoletja je bil za slovenski prostor pomembna prelomnica v gospodarskem in družbenem razvoju. Z dokončno osvoboditvijo kmeta ter svobodnejšo trgovinsko in obrtno politiko²⁵ se je začel razvoj tržnega gospodarstva. Velika gospodarska prednost za kranjsko prestolnico je bila v tistem trenutku dejstvo, da je bilo mesto med letoma 1849 in 1857 končna postaja Južne železnice in je tako delovalo kot pomemben prometni in trgovski center. Zaradi tega so najbolj profitirali prevozniki, ki so prevažali blago med Ljubljano in pristanišči na severnojadranski obali. Prebivalstvo je med letoma 1851 in 1860 zraslo s 17.256 na 21.194 prebivalcev. Leta 1875 je bilo Ljubljančanov 23.675, ob koncu stoletja 33.955, tik pred prvo svetovno vojno pa 49.653. V začetku dvajsetih let 20. stoletja je številka že presegala 50.000.²⁶ Še po napoleonskih vojnah je bila Ljubljana po številu prebivalstva približno 1000 ljudi pred Gorico in Zagrebom, malo več pred Reko in Celovcem. Najbližja mesta, ki so jo presegala, so bila Gradec, Trst ter furlanski Videm. Pred prvo svetovno vojno sta jo prehitela Pulj in Reka, a sta nato pod Italijo spet zaostala.²⁷ Edino mesto na slovenskem etničnem ozemlju, ki se je po številu prebivalcev sploh lahko primerjalo z večjimi evropskimi mesti, je bil Trst, ki se je pred prvo svetovno vojno skupaj z zaledjem približal številu četrtr milijona prebivalcev.²⁸

²³ Sonja Anžič et al., *Ljubljanska mestna uprava od prvega župana dalje: 1504–2004 = Ljubljana city administration from the first mayor onwards: 1504–2004* (Ljubljana, 2004), str. 39–40.

²⁴ Granda, "Župani", str. 455–456.

²⁵ Vodopivec, *Od Poblínove slovnice*, str. 65.

²⁶ Lojze Pipp, "Razvoj števila prebivalstva Ljubljane in bivše vojvodine Kranjske", *Kronika slovenskih mest* 2, št. 1 (1935), str. 66–72.

²⁷ Vasilij Melik, "Nekateri strani razvoja Ljubljane", v: *Zgodovina Ljubljane: prispevki za monografijo: gradivo s Posvetovanja o zgodovini Ljubljane, 16. in 17. novembra 1983 v Ljubljani*, ur. Ferdo Gestrin (Ljubljana, 1984), str. 201–202.

²⁸ Gabrič, "Od Zedinjene Slovenije", str. 143.

V ljubljanskem pristanišču ob Ljubljani so pred odprtjem železniške proge proti Trstu letno iztovorili in natovorili do dva milijona dunajskih stotov trgovskega blaga, ki ga je prevažalo skupno okrog 900 čolnov, 1000 velikih tovornih voz ter 35.000 majhnih kmečkih vozov.²⁹ Poleti 1857 je Južna železnica dosegla tudi Trst. Prevoznništvo je naenkrat prenehalo uspevati, v veliki meri pa se je zmanjšal tudi promet trgovskega blaga po Ljubljani. V drugi polovici desetletja so se razmere vidno poslabšale. Kmetje, ki so v povprečju imeli za seboj nekaj zelo uspešnih gospodarskih let, so prisluženi denar v veliko primerih zapravili, poleg tega pa so jih pestili davki, odškodnine ter odprta vprašanja v zvezi z uporabo pašnikov in gozdov, še vedno v rokah velikih zemljiških posestnikov. Zadolževanje je v naslednjih desetletjih spravilo mnoge kmečke lastnike ob hišo in kmetijo.³⁰

Ljubljana je bila v zadnjih štirih desetletjih 19. stoletja predvsem mesto trgovine, manj obrti in industrije. T. i. Cukrarna (rafinerija sladkorja), ki so jo konec dvajsetih let postavili tržaški trgovci, je leta 1858 pogorela.³¹ Kasneje je služila pretežno kot vojašnica. Danes je še najbolj znana kot kraj, kjer sta svoje življenje končala tako Josip Murn kot Dragotrin Kette.³² William Moline, Anglež, ki se je leta 1830 naselil v Ljubljani, je bil najprej ravnatelj in družabnik sladkorne rafinerije, leta 1838 pa je zgradil bombažno predilnico. Poleg predilnice je bila leta 1848 ustanovljena še mehanična tkalnica s 150 statvami, ki so se leta 1853 pomnožili na 200, leta 1870 pa na 240 statev. Tovarniški obrat sta oskrbovala dva parna stroja. Omenjeni podjetji sta bili do leta 1870 edini res veliki industrijski podjetji v Ljubljani.³³ Poleg vrste tiskarskih obratov, pivovarne bratov Kozler (1864/67) ter Kolinske (1908/9) je treba na tem mestu omeniti predvsem ljubljansko Tobačno tovarno, ustanovljeno leta 1871 na pobudo ljubljanske finančne uprave. Tovarna, kjer je bilo zaposlenih več kot 80 % žensk, je sprva izdelovala cigare, cigarete, rezani tobak za pipe, nosljanec ter žvečil-

²⁹ Jože Žontar, "Ljubljana v 18. in prvi polovici 19. stoletja", v: *Zgodovina Ljubljane: prispevki za monografijo: gradivo s Posvetovanja o zgodovini Ljubljane*, 16. in 17. novembra 1983 v Ljubljani, ur. Ferdo Gestrin (Ljubljana, 1984), str. 157–170.

³⁰ Vodopivec, *Od Pobljinove slovnice*, str. 65.

³¹ "Iz Ljubljane. Naše cukrofabrike ni več", *Kmetijske in rokodelske novice*, 1. september 1858, št. 35, str. 279–280.

³² Dragotin Kette (avtor spremnega besedila je Anton Aškerc), *Poezije* (Ljubljana, 1900), str. III–IV; "Dnevne novice v Ljubljani", *Slovenec*, 27. april 1899, št. 96, str. 2–3.

³³ William Moline, rojen februarja 1793 v Londonu, je bil tretji sin veletrgovca Sparksa Molina in njegove žene Rebece Gulson. V naš konec Evrope je prišel že leta 1820, in sicer najprej na Reko, kjer je izdeloval strojni ekstrakt iz hrastovega lubja (in ga pošiljal v Anglijo). Pozneje je na Reki ustanovil cukrarno in pivovarno. V Ljubljani se je William Moline naselil po zgraditvi cukrarne (1830). V tej cukrarni je bil tehnični vodja čistilnega obrata njegov nečak Frank. Okrog leta 1863 je (William) Ljubljano spet zapustil in se vrnil v Anglijo. Umrli je leta 1878 v Bristolu (Vesna Krmelj, *Cukrarna* (Ljubljana, 2010), str. 12–13; Rudolf Andrejka, "Najstarejše ljubljanske industrije", *Kronika slovenskih mest* 1, št. 2 (1934) str. 3, 136–137, 186).

ni tobak.³⁴ Slednjič je bila leta 1881 odprta nova ljubljanska, za takratne čase najmodernejša javna klavnica, ki si jo je kmalu po otvoritvi prišla ogledat celo komisija iz Münchna. Res je tudi, da so štiri leta kasneje v Münchnu odprli klavnico, ki je bila popolnoma podobna ljubljanski.³⁵

Do leta 1861 so v Ljubljani poznali le oljno razsvetljavo. Prve plinske luči na ljubljanskih ulicah so zagorele novembra 1861. Plin so pridobivali v retortnih pečeh s suho destilacijo lesa, kasneje premoga. Za razsvetljavo stanovanj se je v večji meri uporabljal šele od leta 1906 dalje. Ljubljanski mestni vodovod je bil zgrajen leta 1890,³⁶ pred tem pa so Ljubljančani pitno vodo dobivali iz zasebnih in javnih vodnjakov ter studencev iz okolice mesta.³⁷ Za ostale potrebe so uporabljali kar vodo iz Ljubljanice. Mestni očetje so dali vodovod zgraditi predvsem zato, ker je bila voda iz vodnjakov marsikdaj oporečna. Poleg izdelave splošnega programa kanalizacije (1898) se je mestna uprava ukvarjala tudi s problemom smeti v mestu, ki so jih ljudje včasih odvrgli kar v Ljubljano.³⁸ Počasi se je uveljavljal sistem zbiranja in odvažanja z vozovi, a jih je mesto še leta 1900 imelo le štiri. Septembra 1901 je začel po mestu voziti tramvaj.³⁹ Neposredno zatem so se županu Hribarju začeli pritoževati razni mestni izvoščki in kočijaži. Zaradi tramvaja so namreč izgubili velik del svojega zaslužka, predvsem od prevoza potnikov z železniške postaje.⁴⁰ Na pritožbo jim je Hribar odgovoril, da sam svoje kočije ne bo prodal, posel pa bo kočijažem priskrbel tako, da bo daleč na ljubljansko polje premestil pokopališče. Dobra štiri leta zatem se je dejansko začelo pokopavati na novem pokopališču pri sv. Križu – današnjih Žalah.⁴¹

³⁴ Slavko Kamenšek, "Izvir in okolje delavk ljubljanske tobačne tovarne do prve svetovne vojne", *Slovenski etnograf* 29 (1976), str. 91; *Enciklopedija Slovenije* 13, str. 268, geslo: Tobačna Ljubljana (T. Č.).

³⁵ Marija Mojca Peternel, "Anton Laschan pl. Moorland / Anton Ritter Laschan von Moorland, zadnji nemški župan Ljubljane 1874–1882", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 2 (2017), str. 523; Ivan Pestotnik, "Mestna klavnica ljubljanska in njen razvoj", *Kronika slovenskih mest* 1, št. 3 (1934), str. 202–203.

³⁶ "Dnevne novice," *Slovenec*, 19. maj 1890, št. 113, str. 4.

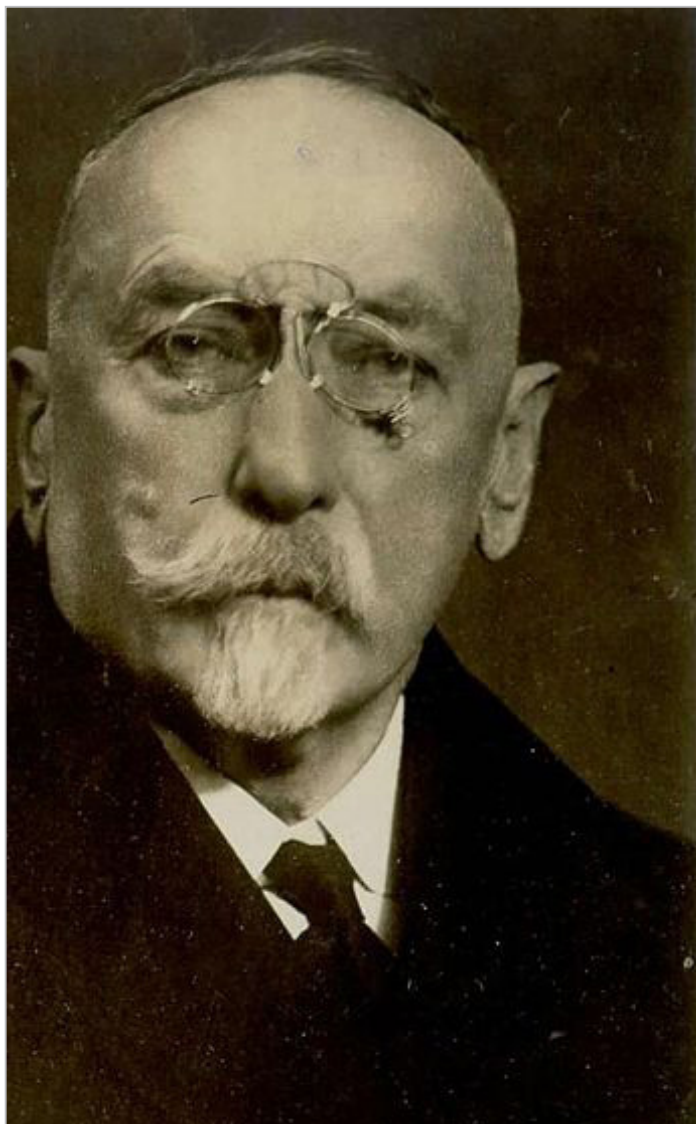
³⁷ Darinka Kladnik, *Ljubljana z nostalgijo* (Ljubljana, 2010), str. 53 (dalje: Kladnik, *Ljubljana z nostalgijo*).

³⁸ Ivan Hribar, *Moji spomini, I. del* (Ljubljana, 1983), str. 276–283 (dalje: Hribar, *Spomini I*).

³⁹ Marjan Drnovšek, "Oris odnosa ljubljanskega občinskega sveta do mestnega razvoja 1850–1914 s posebnim poudarkom na Hribarjevi dobi", v: *Zgodovina Ljubljane: prispevki za monografijo: gradivo s Posvetovanja o zgodovini Ljubljane, 16. in 17. novembra 1983 v Ljubljani*, ur. Ferdo Gestrin (Ljubljana, 1984), str. 216–224.

⁴⁰ Tomaž Kladnik in Mateja Čoh Kladnik, "Neso naj moje pozdrave vsem rojakom: Ivan Hribar, ljubljanski župan 1896–1910", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 2 (2017), str. 546 (dalje: Kladnik, Čoh Kladnik, "Neso naj moje pozdrave vsem rojakom: Ivan Hribar").

⁴¹ Hribar, *Spomini I*, str. 298–300.

Ivan Hribar (commons.wikimedia.org)

Nove gradnje

Stari del ljubljanskega mesta je bil še do konca 18. stoletja obzidan. Predmestja (Karlovško, Trnovsko, Krakovsko, Gradiško, Kapucinsko, Šentpetersko in Poljansko) so se v teku 19. stoletja pozidala gosteje in se združila z osrednjim delom mesta. Razen v Trnovskem in Krakovskem predmestju so jedro naselij v predmestjih tvorile stare ceste, ki so vodile v mesto. Ob le-teh so bila pred-

mestja gosteje poseljena, drugod pa so bila polja in vrtovi, ki so segali ponekod daleč proti mestnemu središču.⁴² Dograditev Južne železnice v mesto je močno vplivala na njegov gradbeni razvoj. Kolodvorsko poslopje, zgrajeno leta 1849, je ležalo izven mesta in ga je bilo potrebno navezati nanj z novimi cestami. O rasti mesta v naslednjih dveh desetletjih je mogoče reči, da je šlo v veliki meri za zgradbe med kolodvorom in mestom, ki so bile maloštevilne in v glavnem nepomembne.⁴³

Ljubljanske mestne finance so bile v začetku našega časovnega okvira v zelo slabem stanju. V prvih letih se ni zgradila skoraj nobena večja stavba, čeprav je bila potreba po novih šolskih poslopih zelo velika. Edina večja javna stavba, ki se je v tem času zgradila, je bila nova trnovska cerkev, zidana med junijem 1854 in novembrom 1855. Šlo je za naslednico prvotne cerkve iz leta 1753, v kateri se je na veliko soboto 1833 Prešeren zaljubil v Julijo Primic.⁴⁴ Ob koncu županovanja Matije Burgerja (1857) je bilo mesto torej še zmeraj prav majhno in je tako ostalo še nekaj desetletij. Leta 1867 je bil postavljen prvi lito-železni most v Ljubljani – Hradeckega most. Posledica splošnega gospodarskega razvoja v sedemdesetih letih je bil razcvet gradbene dejavnosti. Finančno ga je podpirala predvsem Kranjska hranilnica, ki je leta 1871 začela graditi višjo realko v današnji Vegovi ulici (dokončana je bila leta 1874).⁴⁵

Od sedemdesetih let naprej se je v Ljubljani zelo povečala zasebna gradbena dejavnost. Kranjska stavbna družba je v tem času med drugim začela graditi dve hiši na začetku današnje Cankarjeve ulice, povečala je svoj hotel "Stadt Wien", zgradila šolo na današnji Zoisovi cesti ter upravno poslopje Kranjske hranilnice. Posebej velja omeniti še neogotsko cerkev na Taboru, ki je bila končana leta 1883. T. i. Rudolfinum, neorenesančna palača na današnji Prešernovi cesti, v kateri imata svoje prostore Narodni muzej Slovenije in Prirodoslovni muzej Slovenije, je bil dokončana leta 1888. Zanj je pet let pred tem temeljni kamen položil sam cesar Franc Jožef.⁴⁶ Med letoma 1893 in 1896 je bila med današnjima Prešernovo cesto in Prežihovo ulico zgrajena še monumentalna neoklasicistična palača kot ljubljanski in vseslovenski Narodni dom. Danes je tam Narodna galerija Slovenije. V približno istem času (1890–1892) je bilo v

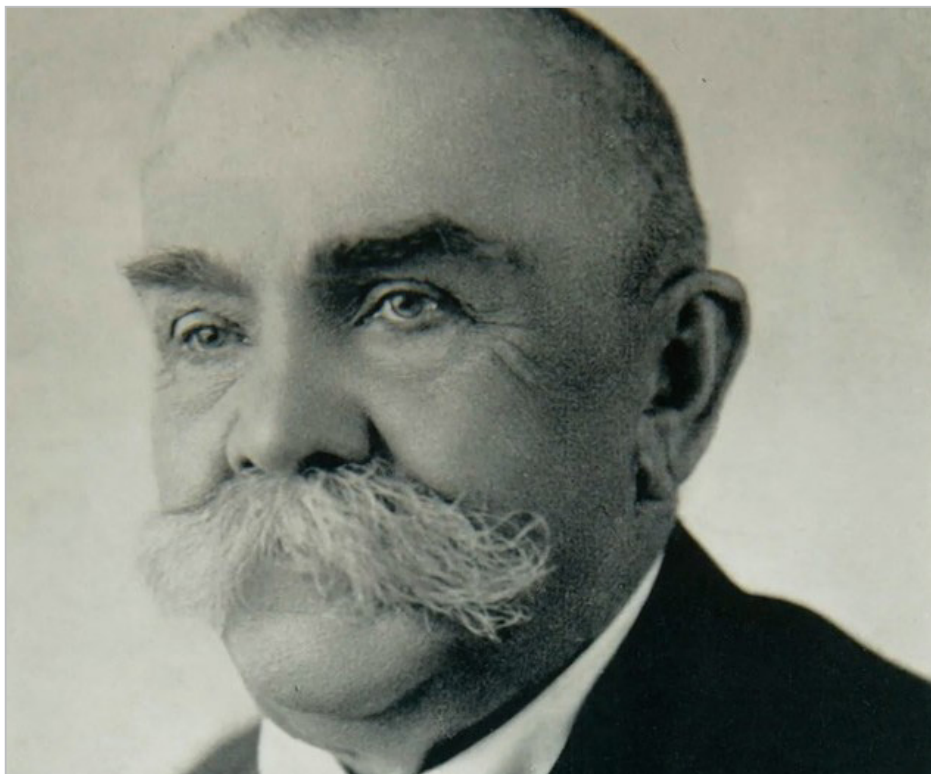
⁴² Gustav Ogrin, "Ljubljana pred in po potresu", *Kronika slovenskih mest* 2, št. 1 (1935), str. 44 (dalje: Ogrin, "Ljubljana pred in po potresu").

⁴³ Jože Suhadolnik, "Arhitektura in urbanizem v Ljubljani v drugi polovici 19. stoletja (od 1849 do 1895) in arhivsko gradivo Zgodovinskega arhiva Ljubljana", *Kronika : časopis za slovensko krajevno zgodovino* 48, št. 3 (2000), str. 112 (dalje: Suhadolnik, *Arhitektura in urbanizem v Ljubljani*).

⁴⁴ Bele, "Matija Burger", str. 474.

⁴⁵ Kladnik, *Ljubljana z nostalgijo*, str. 137.

⁴⁶ Igor Sapač in Franci Lazarini, *Arhitektura 19. stoletja na Slovenskem* (Ljubljana, 2015), str. 476 (dalje: Sapač, Lazarini, *Arhitektura 19. stoletja*); Suhadolnik, *Arhitektura in urbanizem v Ljubljani*, str. 112–113; Darinka Kladnik, *Preobrazbe Ljubljane* (Ljubljana, 2004), str. 84–92 (dalje: Kladnik, *Preobrazbe Ljubljane*)

Jan Vladimír Hraský (commons.wikimedia.org)

neorenesančnem slogu zgrajeno Deželno gledališče oz. današnja Opera. Eden izmed njenih arhitektov je bil Jan Hraský. Februarja 1887 je ogenj popolnoma uničil Stanovsko gledališče na Kongresnem trgu. Kar je še ostalo od zidov, so podrli. Naslednje leto je zemljišče odkupila Filharmonična družba. Ta je leta 1889 začela graditi stavbo današnje Slovenske filharmonije. Nova zgradba je bila končana leta 1891.⁴⁷

Največjo prelomnico v vsem obravnavanem obdobju pomeni na področju novogradenj v Ljubljani potres aprila 1895.⁴⁸ V potresu je življenje izgubilo sedem oseb. Mesto samo, ki je bilo spričo potresa močno poškodovano,⁴⁹ je začelo prejemati pomoč z vseh strani tedanje države. Državna pomoč v višini

⁴⁷ Sapač, Lazarini, *Arhitektura 19. stoletja*, str. 478–479; Suhadolnik, *Arhitektura in urbanizem v Ljubljani*, 113; Kladnik, *Preobrazbe Ljubljane*, str. 84, 94, 96–97.

⁴⁸ "Šibe potresa reši nas Gospod!", *Slovenec*, 16. april 1895, št. 86, str. 1–2.

⁴⁹ Hribar, *Spomini I*, str. 244–255.

10.000 goldinarjev je bila odobrena že nekaj dni po potresu. Denarno pomoč je obljubilo tudi cesarsko-kraljevo finančno ministrstvo.⁵⁰ Zaradi zelo ugodne zakonodaje za nove gradnje je Ljubljana postala živahno gradbišče,⁵¹ kjer so gradili mnogi arhitekti iz današnjega avstrijskega in češkega prostora. Občinski možje so obravnavali tudi regulacijske načrte, ki so jih izdelali Camillo Sitte, Adolf Wolf, Maks Fabiani, Jan Duffe ter že omenjeni Jan Hrasky. V petnajstih letih po potresu je v mestu zraslo 436 novih stavb.⁵² Mnoge izmed pred potresom že stoječih so po potresu le obnovili ali popravili in jih zato ne bomo vključili v pregled, ki sledi.

Mestna uprava se je po potresu odločila, da naj se mesto uredi po vseh novodobnih načelih graditve mest, upoštevajoč predvsem naraščajoči promet, vse nove pridobitve ter nove zdravstvene zahteve. Do konca potresnega leta so od 1373 hiš, kolikor jih je v času potresa štelo mesto, podrli le 49. Med temi so bile brez dvoma tudi take, ki jih niso podrli le iz varnostnih razlogov. Hišni lastniki, ki so podrli in na novo zgradili svoje hiše, so bili namreč deležni večjih ugodnosti in je zato verjetno, da je marsikateri to izkoristil ter si raje zgradil novo hišo, kot pa bi popravil staro. Podiranje starih hiš je pospeševala tudi občina sama, ki je nameravala znatno preurediti staro mesto. V njeno korist je bilo, da se hiše v ulicah, ki jih je nameravala razširiti, podrejo, in se na ta način pridobi prostor za nove ceste, trge in javna poslopja. Na arhitektonsko vrednost starih poslopij ni, kot kaže, nihče mislil. Vse je bilo prežeto z edino mislijo po preureditvi mesta. Občinski svet si je že tedaj zadal nalogo, "da dvigne iz razvalin novo, lepšo, z vsemi modernimi napravami preskrbljeno Ljubljano, dostojno središče dežele slovenskega naroda". S tem namenom so iskali ideje predvsem v tujini. Zdi se, da je mesto upoštevalo nasvet deželnega predsedstva, naj delo prepusti tujim gradbenim podjetjem in naroča izdelavo načrtov pri tujih strokovnjakih, češ da bodo imeli domači ljudje itak še pozneje dovolj dela.⁵³

V mestu je bila neposredno po potresu zgrajena palača današnje Glavne pošte v Ljubljani. Palačo so zgradili po načrtu, ki ga je med letoma 1894 in 1896 na Dunaju izdelal Friderich Setz. Končana je bila novembra 1896. V njej so leta 1897 namestili telefonsko centralo, ki je imela zvezo z Gradcem, Dunajem in Trstom. Poslopje je imelo na fasadi vdelan državni (avstrijski), deželni (kranj-

⁵⁰ Kladnik, Čoh Kladnik, "Neso naj moje pozdrave vsem rojakom: Ivan Hribar", str. 540.

⁵¹ Gradilo, prenavljalo in moderniziralo se je predvsem v času Hribarjevega županovanja – v času Tavčarjevega že nekoliko manj. Kot v svojih spominih piše Hribar, je bil Tavčarju marsikateri načrt nesimpatičen že zato, ker je nosil na sebi načrt Hribarjeve inicijative. Tavčar, ob Hribarju najvidnejši predstavnik slovenskega klasičnega liberalizma, prebivalec Ljubljane tako baje ni preveč vznemirjal s podjetnim ravnanjem (Perovšek, "Tavčarjevo župansko devetletje 1912–1921", str. 568; Branka Vičar, "Ivan Tavčar in njegova antisemitska narativa v kontekstu evropskega antisemitizma pred drugo svetovno vojno", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 2 (2017), str. 616).

⁵² *Enciklopedija Slovenije* 6, str. 228, geslo: Ljubljana (V. Mel.); Kladnik, *Ljubljana z nostalgijo*, str. 131.

⁵³ Ogrin, "Ljubljana pred in po potresu," str. 40, 130.

ski) in mestni grb.⁵⁴ Kot rečeno, je dajalo razdejanje, ki ga je zapustil potres, velike možnosti za vsesplošno modernizacijo mesta. Pri tem je imel velike zasluge tedanji župan Ivan Hribar, ki je bil pobudnik in organizator gradnje vrste pomembnih mestnih zgradb, med njimi tudi novega deželnega dvorca, današnjega sedeža ljubljanske univerze. Na seji februarja 1896 je kranjski deželni zbor sklenil, da se naj na mestu, kjer stoji stari deželni dvorec, zgradi novo stavbo. Eden izmed arhitektov, ki je zanjo izdelal načrte (ki so bili kasneje popravljeni), je bil že večkrat omenjeni Jan Hrasky. S kopanjem temeljev za novo zgradbo deželnega dvorca so pričeli julija 1899, prvo zasedanje kranjskega deželnega zbora v novi zgradbi pa je bilo septembra 1903.⁵⁵

Po potresu sta v Ljubljani med drugim nastala še Zmajski in Šentjakovski most. Zmajski most, prvi železobetonski most na današnjem Slovenskem, je bil zgrajen po načrtih dalmatinskega arhitekta Jurja Zaninovića in odprt leta 1901. Šentjakovski most je bil odprt šele 14 let zatem.⁵⁶ Med zgradbe, ki so nastale hitro po potresu in hkrati še vedno sodijo v obravnavan časovni okvir, spada še ljubljanska sodna palača (zgrajena v letih 1898–1902) ter Grand Hotel Union (zgrajen v letih 1903–1905).⁵⁷ Vse to je v mesto privabljal vedno več tujcev.⁵⁸ Takoj po potresu so začeli graditi tudi palačo (dokončana je bila aprila 1899), v kateri so bili do leta 1918 nastanjeni kranjski deželni predstavniki. Pozneje so v njej uradovali narodna vlada, veliki župani ljubljanske oblasti, bani Dravske banovine in po drugi svetovni vojni Izvršni svet Skupščine Socialistične republike Slovenije ter ustavno sodišče. Po letu 1975 je bilo v njej slovensko predsedstvo, od leta 1993 pa je v njej sedež predsednika republike in urad predsednika vlade.⁵⁹ Pred zgoraj že omenjeno sodno palačo so leta 1906 dokončali nov trg. Načrtovanje tega t. i. Slovenskega oz. Miklošičevega trga je kranjski deželni zbor zaupal Maksu Fabianiju. Načrt je Fabiani naredil leta 1900, gradnja

⁵⁴ Kladnik, *Preobrazbe Ljubljane*, str. 134–135.

⁵⁵ Jan Vladimir Hrasky je bil češki hidrotehnik in arhitekt. Rodil se je češkimi staršem aprila 1857 v kraju Babule v Galiciji. Po študiju v Pragi je stopil kot stavbeni inženir v službo kranjskega deželnega odbora. V Ljubljani se je kmalu vživel v krajevne razmere, se naučil slovenščine ter sodeloval pri izgradnji mest in reševanju raznih tehničnih problemov. Poleg že omenjene ljubljanske opere in kranjskega deželnega dvorca je sodeloval tudi pri izdelavi načrtov za Narodni dom v Celju, kjer je danes sedež celjske občine. Hrasky je bil med letoma 1887 in 1897 član ljubljanskega občinskega sveta. Zatem je postal profesor na Cesarski in kraljevi češki tehniški visoki šoli v Pragi. Umrl je aprila 1939 v Pragi, njegova smrt pa je (v manjši meri) odmevala tudi v tedanjem slovenskem tisku ("Prof. dr. J. V. Hrasky je umrl; smrt češkega arhitekta, ki je zgradil ljubljansko operno gledališče in številne druge stavbe v Sloveniji", *Jutro*, 16. april 1939, št. 88, str. 3; *Enciklopedija Slovenije* 4, str. 46, geslo: Hrasky, Jan Vladimir (D. Prelovšek)).

⁵⁶ Sapač, Lazarini, *Arhitektura 19. stoletja*, str. 475; Kladnik, *Ljubljana z nostalgijo*, str. 35.

⁵⁷ Stane Bernik, *Slovenska arhitektura dvajsetega stoletja = Slovene architecture of the twentieth century* (Ljubljana, 2004), str. 26–27.

⁵⁸ Kladnik, Čoh Kladnik, "Neso naj moje pozdrave vsem rojakom: Ivan Hribar", str. 546–547.

⁵⁹ Sapač, Lazarini, *Arhitektura 19. stoletja*, str. 481.

pa je potekala med letoma 1902 in 1906. Leta 1908 so na trgu postavili kip Franca Jožefa. Čez deset let so le-tega zamenjali s kipom Frana Miklošiča. Stavba, v kateri sta danes Lutkovno in Šentjakobsko gledališče (na današnjem Krekovem trgu), se imenuje Mestni dom, dokončan jeseni 1899. Pobudo zanj je dal župan Ivan Hribar, v začetku pa je bilo še največ prostora v novi stavbi namenjenega prostovoljnemu gasilskemu društvu.⁶⁰ Prve gledališke predstave v Ljubljani so se odvijale že vsaj v drugi polovici 16. stoletja. Približno tam, kjer stoji Drama, je bilo v 18. stoletju igrišče, imenovano Ballhaus – balovž oz. polovž. To hišo je leta 1892 kupila občina in jo po potresu (skupaj s tremi sosednjimi hišami) dala podreti. Na nastalem zemljišču je Kranjska hranilnica začela graditi novo, nemško gledališče. Kranjska stavbna družba je delo opravila leta 1911, gledališče (v katerem so sprva uprizarjali le nemške igre) pa so poimenovali Jubilejno gledališče Franca Jožefa I.⁶¹

Za konec je treba omeniti še t. i. Kresijo, Hotel Štrukelj, Urbančevo hišo, Bučarijo ter nenazadnje sam Prešernov spomenik. Kresija danes stoji na Adamič-Lundrovem nabrežju ob Tromostovju na desni strani Ljubljance. Pred potresom je na tem mestu stal meščanski špital, ki je obstajal vsaj že od leta 1326. Poleg njega je stala cerkev sv. Elizabete. Ko je špital konec 19. stoletja zamajal potres, so ga morali zaradi hudih poškodb podreti. Novo zgradbo so dokončali leta 1898. V njej so danes upravne stavbe ljubljanske občine.⁶² Hotel Štrukelj so zgradili na kraju, kjer je pred tem stala stara gostilna pri Bitencu. Le-ta je bila leta 1899 porušena, tedanji lastnik Franc Štrukelj pa je na njenem mestu sezidal hotel, ki se danes imenuje City. Urbančeva hiša na robu Prešernovega trga je svoje ime dobila po prvem lastniku in naročniku, veletrgovcu Feliksu Urbancu († 1937). Gre za prvo slovensko veleblagovnico, ki je svoja vrata odprla leta 1903. Danes ima v njej prostore trgovska hiša Emporium. Kjer danes stoji Prešernov spomenik, je sredi 17. stoletja stala obokana stavba, kjer sta delovali dve prodajalni. Streho sta od zgodnjega 19. stoletja na obeh koncih krasili dve kovinski buči, zato so podjetje začeli imenovati Pri Bučarju. Za obema stavbama – tisto z bučami in tisto ob njej – je ob koncu 19. stoletja zrasla nova klasicistična palača, zgrajena leta 1897. V njej je imela svoje prostore kavarna Prešeren. Sam Prešernov spomenik je bil slovesno odkrit septembra 1905. Načrte za podstavek je izdelal Maks Fabiani, kip z muzo pa Ivan Zajec.⁶³

⁶⁰ Kladnik, *Preobrazbe Ljubljane*, str. 60–61.

⁶¹ Prav tam, str. 89.

⁶² Sapač, Lazarini, *Arhitektura 19. stoletja*, str. 475–476.

⁶³ Kladnik, *Preobrazbe Ljubljane*, str. 112, 132–133, 158–159.

Šolstvo, kultura in društveno življenje

V desetletjih po predmarčni dobi je ljubljansko šolstvo doživljalo pogoste spremembe. Po letu 1848 so za šolstvo v Ljubljani še najbolj značilna povečanje števila šol vseh vrst, pereča prostorska stiska ter postopno uveljavljanje slovenščine kot učnega jezika (predvsem v osnovnih šolah). Nemščina od tretjega razreda v ljubljanskih občinskih šolah slednjič sploh ni bila več obvezen predmet.⁶⁴ V naslednjih vrsticah je navedenih le nekaj primerov ustanavljanja novih šolskih zavodov. Poleg prenapolnjene normalke je leta 1861 nastala I. mestna deška osnovna šola, devet let kasneje pa še II. mestna deška osnovna šola. Trnovska trivialka je leta 1875 prenehala delovati. Po raznih gostovanjih sta se (dvojezični) mestni šoli ustalili v novih poslopih na Ledini ter na Grabnu. V istih letih sta redno začeli delovati šoli v Šentvidu in Ježici. Leta 1867 je nastalo ljubljansko učiteljsiše z vzorno osnovno šolo – vadnico. Slednja ni bila mestna, temveč državna šola in je za učni jezik imela nemščino. Spričo dejstva, da je bilo dvojezičnih vedno manj osnovnih šol ter na pritisk deželnih oblasti, so leta 1884 ustanovili mestno nemško deško, leto zatem pa še deklško šolo. V zameno je mesto lahko odprlo prva slovenska otroška vrta (v letih 1885 in 1889).⁶⁵

Ljubljanske univerze na prelomu 19. in 20. stoletja seveda še ni bilo, segajo pa tja začetki Škofijske klasične gimnazije v Št. Vidu. Ta je bil tedaj sicer samostojna občina, ločena od Ljubljane. Pobudnik gimnazije je Anton Bonaventura Jeglič, ki se je leta 1898 iz Sarajeva vrnil v Ljubljano in postal tamkajšnji škof.⁶⁶ Skoraj takoj si je začel prizadevati za ustanovitev katoliške gimnazije,⁶⁷ katere gradnja se je začela sredi leta 1901. Septembra 1905 so se sprejeti dečki prvič zbrali v zavodu. Leta 1913 so dijaki prvič v zgodovini maturo v celoti opravljali v slovenskem jeziku.⁶⁸ Kakor izvemo iz Jegličevega dnevnika, je od ministrstva prišlo navodilo, naj se "zrelostni izpit" opravlja tudi iz nemškega jezika, sicer spričevala ne bodo državno veljavna.⁶⁹ Iz prejšnjega obdobja podedovana lju-

⁶⁴ Dragan Matić, "Peter Grasselli, ljubljanski župan 1883–1896", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 2 (2017), str. 534–535.

⁶⁵ Andrej Vovko, "Oris ljubljanskega šolstva od 1848 do 1945", v: *Zgodovina Ljubljane: prispevki za monografijo: gradivo s Posvetovanja o zgodovini Ljubljane, 16. in 17. novembra 1983 v Ljubljani*, ur. Ferdo Gestrin (Ljubljana, 1984), str. 274 (dalje: Vovko, "Oris ljubljanskega šolstva").

⁶⁶ <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi251699/>, pridobljeno: 6. 9. 2018.

⁶⁷ Kladnik, Čoh Kladnik, "Neso naj moje pozdrave vsem rojakom: Ivan Hribar", str. 549–550; Hribar, *Spomini I*, str. 343–349.

⁶⁸ Edvard Protner, "Splošnoizobraževalne zasebne šole na Slovenskem med preteklostjo in sedanjostjo = General education private schools in Slovenia from the past to the present", *Sodobna pedagogika* 61, št. 5 (2010), str. 62.

⁶⁹ Anton Bonaventura Jeglič, *Jegličev dnevnik – znanstvenokritična izdaja* (Celje–Ljubljana, 2015), str. 570 (25. junij – Zavod, prva matura).

Anton Bonaventura
Jeglič (commons.
wikimedia.org)

ljubljanska akademska gimnazija je leta 1900 dobila naziv I. državna, potem ko so leta 1899 ustanovili drugo gimnazijo, ki je dobila naziv II. državna. Nemška manjšina je leta 1907 izsilila ustanovitev III. državne gimnazije z nemškim učnim jezikom, medtem ko je bil na prvih dveh pouk dvojezičen. Strogo nemški duh je vladal na realki (ustanovljeni leta 1851). Škofijska klasična gimnazija je bila vse do leta 1918 edina popolnoma slovenska gimnazija.⁷⁰

Leta 1888 je bila ustanovljena Strokovna šola za obdelavo lesa in za umetno vezenje, ki se je leta 1911 preoblikovala v Državno obrtno šolo in preselila v

⁷⁰ Vovko, "Oris ljubljanskega šolstva," str. 275.

novozgrajeno stavbo.⁷¹ Že leta 1900 je bila v Ljubljani ustanovljena tudi gluho-nemnica. Devet let zatem so ustanovili še prvi slovenski zasebni trgovski tečaj za dekleta, leto prej pa slovensko trgovsko šolo. Poleg njiu sta obstajala tudi Christofov učni zavod iz leta 1903 (šlo je za trgovsko šolo s slovenskim učnim jezikom, katere ustanovitelj in prvi ravnatelj je bil Josip Christof)⁷² ter nemška t. i. Mahrova trgovska šola, ki je delovala že pred letom 1848.⁷³ Njen ustanovitelj Jakob Franc Mahr se je leta 1833 odzval vabilu ljubljanskih trgovcev, se preselil v njihovo mesto ter novonastalo šolo vodil do svoje smrti (leta 1845). Pred tem je Mahr vodil privatno trgovsko šolo v Gradcu. Daleč naokrog slovečo Mahrovo trgovsko šolo v Ljubljani so razen domačinov obiskovali zlasti Italijani, Hrvati in Srbi, posamezniki pa so prihajali tudi iz Češke, Grčije, Ogrske in drugih dežel. Delovati je prenehala leta 1918.⁷⁴

Leta 1861 je bila ustanovljena ljubljanska čitalnica, ki je vzpodbujala slovenski jezik in prirejala razne kulturne prireditve. Postala je matica vseh čitalnic, ki so bile posodobljena oblika predmarčnih bralnih društev.⁷⁵ V naslednjem desetletju so nastala še mnoga druga pomembna društva, ki so bila namenjena vsemu slovenskemu ozemlju, npr. Dramatično društvo iz leta 1867⁷⁶ in Južni sokol. Slednji je bil prvo telovadno društvo na Slovenskem, ustanovljeno oktobra 1863 po zgledu češkega Sokola, ki sta ga leto pred tem v Pragi ustanovila Miroslav Týřš (izvorno Friedrich Emmanuel Tiersch) in Jindřich (izvorno Heinrich) Fügner.⁷⁷ Ljubljanski grafični delavci so leta 1868 ustanovili izobraževalno društvo za tiskarje, kar je pomenilo začetek delavskih strokovnih organizacij na Slovenskem. Ljubljana je začela vedno bolj pritegovati razne politične, kulturne in druge delavce, ki so tu videli boljše možnosti za uspeh pri svojem delu. Končno se je izoblikovala v slovensko politično in kulturno prestolnico. Iz Maribora se je (leta 1872) tja preselil liberalni *Slovenski narod*, naslednje leto pa je tam začel izhajati še katoliški *Slovenec*. Ustavoverno glasilo *Laibacher Tagblatt* se je zatem spremenilo v tednik (leta 1880), *Slovenec* pa je postal dnevnik (leta 1883), tako da je slovensko dnevno časopisje dokončno prevladalo nad nemškim.⁷⁸

S prihodom *Slovenskega naroda* in *Slovenca* so *Kmetijske in rokodelske novice* izgubile vodilno vlogo v politiki in kulturi, čeprav so izhajale še vse do leta 1902. V šestdesetih letih je Ljubljana še vedno ohranjala nemški videz, a slo-

⁷¹ Sapač, Lazarini, *Arhitektura 19. stoletja*, str. 162–165.

⁷² "Ustanovitev zavoda in njega pomen", *Trgovsko učilišče Christofov učni zavod – Ljubljana*, 1936/1937, str. 1–2.

⁷³ Vovko, "Oris ljubljanskega šolstva," str. 275.

⁷⁴ <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi339900/>, pridobljeno: 6. 9. 2018.

⁷⁵ Vodopivec, *Od Poblinove slovnice*, str. 78.

⁷⁶ *Enciklopedija Slovenije* 2, str. 317, geslo: Dramatično društvo (B. Hartman).

⁷⁷ <http://www.sokol.eu/obsah/5406/sokolske-osobnosti>, pridobljeno: 7. 9. 2018.

⁷⁸ *Enciklopedija Slovenije* 6, str. 227, geslo: Ljubljana (J. Adelišič).

venska društva so se v njej kar množila. Poleg že omenjenih je leta 1864 nastala še Slovenska matica, prvo slovensko znanstveno društvo.⁷⁹ Slovenska literatura je od začetka šestdesetih let doživljala nagel razcvet, kar je razkrivalo vedno večje število publikacij. V knjižnem ustvarjanju je prevladovala postromantika, vedno bolj pa tudi realizem. Med ustvarjalci so izstopali Fran Levstik, Simon Jenko ter Josip Jurčič. Izšel je prvi slovenski roman *Deseti brat* (leta 1866).⁸⁰ Leta 1866 je ljubljanska čitalnica na oder postavila prvo slovensko komično opereto (oz. spevoigro) izpod peresa Benjamina Ipavca, takrat najpomembnejšega predstavnika slovenske glasbene romantike.⁸¹

Pesnik, skladatelj in politik Miroslav Vilhar je v začetku leta 1863 začel izdajati časopis *Naprej*. Urejal ga je vsestranski pisec Fran Levstik⁸² z obsežnim pisateljskim opusom. List se je zavzemal za Zedinjeno Slovenijo in povezovanje z drugimi južnoslovanskimi narodi. Vodstvo časopisa si je pri avstrijskih oblasteh očitno prislužilo črne pike spricho o mnenju o tem, da Avstrija zatira svoje slovanske narode (predvsem glede jezika),⁸³ med drugim, da njeni funkcionarji na Kranjskem s svojim objestnim ravnanjem preprečujejo uradovanje v slovenščini.⁸⁴ Vilhar je bil zaradi več člankov obsojen na zaporno in denarno kazen, kar je pomenilo konec lista – konec septembra 1863 je bilo izhajanje časopisa tudi prekinjeno.⁸⁵

Nasprotja med Slovenci in Nemci so se zaostrovala. Zgoraj že omenjeno nemško gledališče je nastalo iz nasprotovanja deželnemu gledališču pod slovenskim vodstvom. Večkrat je obstajalo za isto področje eno slovensko in eno nemško društvo – tako nemška Filharmonična družba in slovenska Glasbena matica, Slovensko planinsko društvo in podružnica Nemškega in avstrijskega

⁷⁹ "Slovenska Matica", *Kmetijske in rokodelske novice*, 27. julij 1864, št. 30, str. 242.

⁸⁰ Josip Jurčič, *Deseti brat* (Celovec, 1866).

⁸¹ Vodopivec, *Od Poblínove slovnice*, str. 79.

⁸² <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi327676/>, pridobljeno: 8. 9. 2018.

⁸³ "Misli o sedanjih mednarodnih mejah I.", *Naprej*, 17. februar 1863, št. 14, str. 54 ("Ali gotovo je, da tisti, katerih je več, bodo vselej premagovali une, katerih je menj, vzlasti v narodnih rečeh. Tako je bilo v državnem zboru na Dunaji; tako se je godilo v sedanjem deželnem zboru v Celovcu, kjer se je potezal g. Einspieler, da bi se zborovi zapisniki prestavljali na slovenski jezik, in razpošljali županom slovenskih krajev; toda prehrula ga je velika nemška množina, in ravnopravnost je Slovincem vzeta."); "Misli o sedanjih mednarodnih mejah II.", *Naprej*, 20. februar 1863, št. 15, str. 57–58; "Misli o sedanjih mednarodnih mejah III.", *Naprej*, 24. februar 1863, št. 16, str. 62 ("Da bi le hoteli razumeti, kako bi Avstrii koristilo, pa ne škodilo, ko bi Slovanom pomagali na noge, a ne trli jih!").

⁸⁴ "Kaj se nekterim zdi ravnopravnost.", *Naprej*, 26. maj 1863, št. 42, str. 167 ("Pojte po vsej deželi, in zbirajte podpise, da kmet neče po pisalnicah imeti slovenščine, pa dobite še več nego 20.000 podpisov; ali pri zbiranju ne smete pozabiti vedno in vedno pristavljati, da bodo zarad slovenskega uradovanja večji stroški! Po tem poti se bodemo na veke zastonj borili... Gospodje po pisalnicah se pa ne primejo ravnopravnosti, dokler ne bodo videli, da se morajo. Godilo se bode vedno, kakor se zdaj godi; celo posmehovali se bodo, kakor se zdaj časi posmehujejo nekteri, če se kdo oglasi s kako slovensko rečjo pred njimi.").

⁸⁵ <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi790108/>, pridobljeno: 8. 9. 2018; "Čestitim gg. naročnikom.", *Naprej*, 29. september 1863, št. 78, str. 311.

Današnji Prešernov trg leta 1912 (commons.wikimedia.org)

planinskega društva, Sokol in Turnverein, Družba sv. Cirila in Metoda in Deutscher Schulverein.⁸⁶ Vsaka stran je imela v Ljubljani svoja središča in zbirališča – slovenski Narodni dom in nemška Kazina. V drugih večjih mestih (Maribor, Celje, Ptuj) je bilo podobno.⁸⁷ Napetosti med obema stranema so vrelišče dosegla septembra 1908, ko je bilo zaradi napadov na Slovence na Ptuj v Ljubljani (v petek 18. septembra) organizirano protestno zborovanje.⁸⁸ Sledilo je odstranjevanje nemških napisov z lokalov in s to akcijo je mesto dokončno dobilo slovensko podobo.⁸⁹

Državni vrh in vlada na Dunaju sta od začetka šestdesetih let načelno sicer zagovarjala stališča o narodni in jezikovni enakopravnosti. Sodiščem in deželnim uradom sta pri občevarju s strankami, ki niso razumele nemščine, priporočala uporabo lokalnih jezikov. V vsakodnevem življenju je bila praksa, vladnim razglasom navkljub, odvisna od konkretnih deželnih razmer. Veliko vlogo je mnogokrat igrala dobra volja posamičnih uradnikov oz. njihovo znanje deželnega jezika. Na drugi strani so si stranke svoje pravice morale priboriti z veliko mero vztrajnosti. Slovenščina si je v urade v praksi le počasi utirala pot. Na Kranjskem je na sodiščih pri občevarju s strankami, ki so znale le slovensko, postala obvezna šele leta 1867. V kranjskem deželnem zboru se je uspela uveljaviti šele po tem letu. Celo ljubljanska občina, ki je bila do leta 1868 v slovenskih rokah in je imela slovenskega župana, je uradovala v nemščini. V slovenskih krajih izven Kranjske je bil položaj še mnogo slabši.⁹⁰

⁸⁶ Hribar, *Spomini I*, str. 227–228.

⁸⁷ Kladnik, *Preobrazbe Ljubljane*, str. 138; Sapač, Lazarini, *Arhitektura 19. stoletja*, str. 478.

⁸⁸ Po mestu je spričo naelektrenega vzdušja začela red delati vojska, ki je v nedeljo streljala na skupino ljudi ter ubila dvainvajsetletnega Rudolfa Lunderja ter petnajstletnega Ivana Adamiča ("Večen spomin narodnim mučenikom", *Slovenski narod*, 23. september 1908, št. 221, str. 1; Kladnik, Čoh Kladnik, "Neso naj moje pozdrave vsem rojakom: Ivan Hribar", str. 550–551).

⁸⁹ *Enciklopedija Slovenije* 6, str. 227, geslo: Ljubljana (J. Adelišič).

⁹⁰ Vodopivec, *Od Poblinoe slovnice*, str. 80.

Martin Bele

SOME ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF LJUBLJANA BETWEEN THE MARCH REVOLUTION AND THE FIRST WORLD WAR

SUMMARY

The decades between 1848 and 1918 were, for Ljubljana, a time of great progress. The city grew in size; it became modernized; it was reached by the so called southern railway; the population more than doubled. Many of the brand new factories opened its doors; some of the city's most representative buildings were also built, mostly by architects from what today are Austria and the Czech Republic. The Ljubljana earthquake in 1895 presents the biggest turning point in the building history of the city. Ljubljana began receiving help from all sides of the country and became a lively construction site. Among the buildings that grew in that period were the so called Kranjski deželni dvorec (which today serves as the main building of the University of Ljubljana), the so called Kresija, the Urbanec house, the court palace of Ljubljana, the Grand Hotel Union and so forth.

In the decades in question ten mayors stood at the head of the Ljubljana administration. Some of those mayors were (more or less) pro-Slovenian, others more pro-German. The mayors were Janez Fischer (1847–1851), Matija Burger (1851–1857), Mihael Ambrož (1861–1864), Etbín Henrik Costa (1864–1869), Josef Suppan (1869–1871), Karl Deschmann (1871–1874), Anton Laschan (1874–1882), Peter Grasselli (1883–1896), Ivan Hribar (1896–1910) and lastly Ivan Tavčar (1912–1921). Ivan Hribar most of all should be remembered as one of the most important Slovenian politicians of the pre-WWI period.

In the decades after the March Revolution, the school system in Ljubljana underwent many changes. After 1848 the number of schools of all kinds increased greatly, many of them faced the problem of lack of space – especially elementary schools. At the turn of the century the University of Ljubljana itself of course did not yet exist, on the other hand that was the time when the so called Bishopric's Classical Gymnasium in Št. Vid was started. Its initiator was bishop Anton Bonaventura Jeglič. The building of the gymnasium began in the middle of 1901 and the first schoolboys were gathered there in September 1905. The Matura exam (in 1913) was – for the first time in history – fully carried out in the Slovenian language. Up until 1918 the Bishopric's Classical Gymnasium was the only fully Slovenian gymnasium.

In 1861 the so called Čitalnica or reading room was established in Ljubljana. Its members encouraged the use of the Slovenian language and took part in

organizing various kinds of cultural events. It became the middle point of all the reading rooms, which were the modernized version of the pre-1848 reading clubs. In the decade after 1861 many other important associations were formed – associations which were meant for the entire Slovenian ethnic area. They were for example the so called Dramatic club, from 1867 or the so called Southern Sokol. Ljubljana attracted more and more political, cultural and other intellectuals, who saw in the city a convenient environment for their work. Finally Ljubljana became the Slovenian political and cultural capital. The liberal Slovenian newspaper *Slovenski narod* moved there from Maribor in 1872. In the year after that the catholic newspaper *Slovenec* was started. Slowly Slovenian newspapers prevailed over the German ones.

In the 1860s Ljubljana still had a German outward appearance, although Slovenian associations, clubs and other organizations were becoming more and more numerous. The tension between Slovenians and Germans intensified. In more than one instance it just so happened that there were associations for the same thing, one for the Slovenian side and the other for the German side. The boiling point was reached in September 1908. As a reaction to Slovenians being attacked in Ptuj, a large protest was organized in Ljubljana. After that many German signs were removed from shops and consequently Ljubljana finally got a distinct Slovenian look.

Author: **BELE Martin**
Ph.D., Assistant Professor
University of Maribor, Faculty of Arts, Department of History
Koroška cesta 160, SI – 2000 Maribor, Slovenia

Title: **SOME ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF LJUBLJANA BETWEEN THE MARCH REVOLUTION AND THE FIRST WORLD WAR**

Studia Historica Slovenica

Časopis za družboslovne in humanistične študije / *Humanities and Social Studies Review*
Maribor, 18 (2018), No. 1, pp. 277–298, 90 notes, 4 pictures

Category: 1.02 Review

Language: Original in Slovene (Abstract in Slovene and English, Summary in English)

Key words: Ljubljana, the Ljubljana earthquake, Cukrarna, March Revolution, the southern railway, First World War

Abstract: The following text deals with the many-sided development of today's Slovenian capital city between the so called March Revolution of 1848 and the end of the First World War. In the described time period Ljubljana made significant progress in many aspects. The municipality of Ljubljana grew in size; the city got its statute; also it was reached by the newly built railway. The city population more than doubled. Many of the brand new factories opened its doors; some of the city's most representative buildings were also built. The Ljubljana earthquake in 1895 presents the biggest turning point in the building history of the city. Ljubljana began receiving help from all sides of the country and became a lively construction site. In the decades in question ten mayors stood at the head of the Ljubljana administration. Some of those mayors were (more or less) pro-Slovenian, others more pro-German.